

Een 'reset' voor het OBN-kennisnetwerk



De afgelopen decennia heeft het OBN Kennisnetwerk gewerkt aan de ontwikkeling van nieuwe kennis over natuur. Die kennis is altijd bedoeld geweest om de natuurkwaliteit te verbeteren. Twee jaar geleden is het netwerk geëvalueerd en een van de aanbevelingen was om het kennisnetwerk als geheel eens onder de loep te nemen en te beoordelen 'waar we nu staan': Welke kennis is voorhanden, vloeit die voldoende van wetenschap richting beheer en beleid, is kennis nog steeds de bottleneck voor verder natuurherstel? Welke vragen blijven nog steeds liggen? Onlangs verscheen het rapport van dit 'ecologisch assessment'.

Is het huidige OBN-kennisnetwerk nog wel geschikt om een bijdrage leveren aan de stikstofcrisis en de klimaatcrisis? Is de indeling in landschapstypen nog wel adequaat? In 2020 hebben de deskundigenteams gewerkt aan een 'ecologisch assessment' om deze en andere vragen te beantwoorden. Onder leiding van Bureau Zet werd de deskundigenteams gevraagd om eens na te gaan wat de ecologische stand in hun landschapstype is en welke knelpunten zij daar momenteel zien voor behoud en ontwikkeling. Ook werd de teams gevraagd te bedenken wat voor hun landschapstype de belangrijkste aangrijpingspunten zijn voor natuurherstel en welke 'knoppen' er dus zijn om aan te draaien. Vervolgens werden de teams uitgedaagd om over de grenzen van het eigen landschap te kijken en te beoordelen welke thema's relevant zijn die ook voor andere landschapstypen belangrijk zijn.

Elk landschapstype heeft uiteraard specifieke vragen en uitdagingen. Maar via workshops, interviews en andere bijeenkomsten heeft Bureau Zet zes aangrijpingspunten voor natuurherstel geformuleerd die voor alle landschapstypen relevant blijken te zijn (zie figuur). Het assessment maakt daarmee inzichtelijk dat er veel overlap is in de aangrijpingspunten voor natuurherstel in de verschillende landschapstypen. De uitwerking van de aangrijpingspunten varieert voor landschappen, maar de bovenliggende mechanismen hebben veel overeenkomsten. Bovendien vinden de deskundigen dat deze mechanismen in de verschillende landschapstypen ook op elkaar inwerken. Ontwikkelingen in het ene landschap beïnvloeden het andere landschap omdat er allerlei interacties zijn, onder andere in de overgangen tussen landschapstypen. Een regelmatig gehoord geluid is dan ook dat we die overgangen meer aandacht moeten geven.

Knoppen om aan te draaien

De deskundigen van het kennisnetwerk OBN hebben bij het identificeren van de aangrijpingspunten voor natuurherstel en de 'knoppen om aan te draaien' ook beoordeeld in welke mate daarbij nog sprake is van ontbrekende kennis.

Daaruit blijkt dat bij ongeveer een vijfde van de gevallen er een kennisopgave ligt. Dat wil zeggen dat op dit moment de kennis onvoldoende is om het probleem aan te pakken. In veertig procent van de gevallen is het niet de kennis die ontbreekt, maar zijn er praktische, juridische, politieke of financiële obstakels. In sommige gevallen zouden de natuurbeheerders deze moeten oplossen, maar veel vaker zijn het andere partijen die daarvoor aan de lat staan. In de overige veertig procent gaat het om een mix van kennis en uitvoeringsopgaven.

Maatschappelijke relevantie

De volgende stap in het assessment was het koppelen van de kennisvragen aan andere groene maatschappelijke thema's. Want niet alleen natuurherstel heeft baat bij gedegen kennis, ook vraagstukken als klimaatadaptatie, klimaatmitigatie, waterkwaliteit, bodemdaling, etc. vragen om wetenschappelijk goed onderbouwde maatregelen. Is het dus mogelijk om het OBN te verbinden aan deze thema's? Daarmee wordt het onderzoek niet alleen efficiënter maar wordt ook de maatschappelijke relevantie van het natuuronderzoek weer eens onderstreept. Hiervoor is gewerkt met het concept 'ecosysteemdiensten'. Bij ecosysteemdiensten gaat het om het vermogen van ecosystemen om goederen en diensten te leveren. Voor de hand liggende voorbeelden zijn het bos dat bruikbaar hout oplevert en dus geld opbrengt. Maar een bos- of natuurterrein levert ook ruimte om te recreëren, zuivert de lucht en het water. Deze mogelijke ecosysteemdiensten hebben de deskundigenteams aangevuld met extra diensten zoals bestuiving, plaagregulatie, waterberging. En scheepvaart profiteert van voldoende water in de rivieren en defensie profiteert van open natuurgebieden om er te oefenen.

De deskundigenteams hebben uit deze lijst weer een prioritering aangebracht en het blijkt dat vijf ecosysteemdiensten bij veel landschapstypen relevant zijn (zie figuur): waterberging en -buffering, drinkwaterwinning, recreatie, koolstofvastlegging en waterveiligheid.

Over de grens

Het is niet voor niets dat de ecosysteemdiensten en de aangrijpingspunten voor herstel in hetzelfde rapport staan. Het leveren van ecosysteemdiensten kan immers effect hebben op de natuurkwaliteit. Dat kan bijvoorbeeld gaan om de combinatie van waterberging met moerasontwikkeling of van koolstofvastlegging met veenherstel. En andersom zijn maatschappelijke diensten alleen te leveren door een gezond ecosysteem van voldoende kwaliteit. Het herstel van natuurbodems is in sommige gevallen goed te combineren met meer waterbuffering en sponswerking of meer natuurbeleving door recreanten. Uiteraard vereisen deze combinaties wel voldoende ecologische kennis om verantwoorde keuzes te kunnen maken over het 'hoe, waar en hoeveel' aan ecosysteemdiensten zodat de natuurkwaliteit er niet onder lijdt. Ten tweede maakt de koppeling inzichtelijk dat de bredere maatschappelijke en economisch waarde van natuurlijke systemen bijdraagt aan het draagvlak voor natuurbescherming. Het is volgens de opstellers van het rapport dan ook hard nodig dat het OBN

ook inhoudelijk gaat opschuiven en meer aandacht besteedt aan het toepasbaar maken van beschikbare kennis. Dat kan door deze kennis praktisch vertalen voor beheerders en bestuurders. Maar ook door de kennis van verschillende landschapstypen met elkaar te verbinden. Een probleem voor beheerders of bestuurders houdt immers zelden precies op bij de grens van een landschapstype.

Uitgelicht: aangrijpingspunt hydrologische systeem

Het herstel van hydrologische systemen is genoemd als een van de belangrijke aangrijpingspunten in acht van de tien landschappen: beekdalen, cultuurlandschap, heuvelland, laagveen en zeekleilandschap, nat zandlandschap, rivierenlandschap (daar benoemd als hydromorfologie) en stadsnatuur. In het landschapstype duin en kust komt hydrologisch herstel terug onder de noemer van het vergroten van de dynamiek. De knoppen om aan te draaien zijn in elk landschap anders en bevinden zich op zowel landschaps-, als standplaatsniveau en zowel intern (binnen de natuurgebieden) als extern (buiten de natuurgebieden). Uit de beschrijving van de knoppen blijkt dat er in de te nemen maatregelen, veel samenhang is tussen de niveaus. De mate waarin de vaak kleinschaliger maatregelen, zoals dempen van sloten of rabatten zin heeft, wordt mede bepaald door grootschaligere maatregelen buiten de aangewezen natuurgebieden. Het herstel van de hydrologie wordt nog maar beperkt verhinderd door ontbrekende kennis, maar is het veelal een kwestie van beleidskeuzes. Het gaat dan bijvoorbeeld om vernatting, het herstel en verondieping van beeklopen, het tegengaan verzilting, maatregelen in stuw- en peilbeheer en het verminderen van grondwateronttrekkingen.

Over de grenzen van de landschappen kijken

Het Kennisnetwerk OBN is altijd georganiseerd rondom de landschapstypen. Het ecologisch assessment laat zien dat die pijlers van het netwerk nog steeds belangrijk zijn, maar dat het goed is om de aandacht te verleggen naar de verbindingen tussen de landschappen. Praktisch bruikbare oplossingen voor de hedendaagse problemen zijn waarschijnlijk alleen te vinden over de grenzen van de landschapstypen.

Het ecologisch assessment is gestart om te beoordelen hoe het OBN er voor staat, of het kennisnetwerk nog steeds actueel is en past bij de vragen in beheer en onderzoek. De opstellers denken dat het tijd is voor een aantal nieuwe accenten. In het kort komt het er op neer dat er meer landschapsoverstijgend onderzoek nodig is, en dat we meer aandacht moeten hebben voor de zogenaamde 'externe knoppen', dus de mogelijkheden om natuur te herstellen buiten de natuurgebieden zelf. Eigenlijk, zo schrijven ze, vinden de deskundigenteams dat er vooral veel natuurwinst is te behalen door een betere verbinding tussen de natuurgebieden en hun omgeving, terwijl de focus nog steeds ligt op de interne maatregelen.

Bart van Tooren is voorzitter van het Deskundigenteam Heuvellandschap en is van het begin af aan in verschillende rollen betrokken geweest bij het OBN. Hij vindt de conclusies in het rapport logisch en belangrijk. De voorgestelde verbreding is hard nodig. "We hebben jarenlang goed gewerkt als deskundigenteams maar we zijn te veel elk vanaf een eigen schiereilandje gaan opereren. Het is goed dat we daar nu eens met een helicopterview naar hebben gekeken en beoordeeld of we nog op de goede weg zitten. Deels is dat gelukkig nog steeds zo. Naar de aandacht voor de onbalans aan mineralen en voedingsstoffen in de bodem was er nooit geweest als de deskundigen niet heel diep wetenschappelijk in de materie waren gedoken. Van de andere kant zie ik toch ook wel dat er vaak kennis op een ander niveau nodig is. Op het stikstof-dossier merk je dat steeds meer behoefte is aan toegepaste kennis, aan zogenaamde kennismontage. Binnen de teams is vaak meer dan genoeg wetenschappelijke kennis voorhanden maar beheerders en beleidmakers hebben er behoefte aan om die kennis met



KENNISLACUNES

- Afwegingen op gebiedsniveau
- Benodigde schaal van maatregelen
- Interacties tussen waterkwaliteit en waterkwantiteit
- Gevolgen van langdurige droogte voor ecosystemen
- (cumulatieve) Effecten van toxische stoffen
- Toxische verontreiniging voorkomen/ wegfilteren

KNOPPEN

- Vernatting
- Herstel en verondieping van beeklopen/drainagebasis
- Herstel en benutting kwelstromen
- Herstel inzigtgebieden/vergroten grondwateraanvullingen
- Tegengaan verzoeting/verzilting
- Stuw- en peilbeheer en peildynamiek
- Voorkomen (onnatuurlijke) piekafvoeren
- Verminderen grondwateronttrekkingen
- Verbeteren kwaliteit grond- en oppervlaktewater



foto Dreamstime

Bart van Tooren: "Wellicht hebben de deskundigen van het Deskundigenteam Cultuurlandschap heel goede ideeën hoe je de overgangszones tussen landbouw en natuur beter kunt inrichten zodat de negatieve invloed van de landbouw op natuurgebieden minder wordt terwijl er voor de landbouw ook nog een boterham valt te verdienen."

elkaar in verband te brengen en daarmee toepasbaar te kunnen maken. Dat vergt een andere blik van de deskundigenteams."

Kennismontage

Van Tooren vindt ook dat als je met de oogcharen door de genoemde zes aangrijpingspunten kijkt, je ziet dat er veel zou moeten gebeuren buiten de natuurgebieden. De oplossingen voor de knelpunten in de gebieden liggen meestal juist buiten die gebieden. Verdroging, stikstof en bijvoorbeeld de connectiviteit zijn onderwerpen die beheerders niet kunnen aanpakken binnen de eigen terreinen. "Ook hier is het wat mij betreft logisch dat deskundigenteams meer met elkaar gaan samenwerken, en zeker ook met het Deskundigenteam Cultuurlandschap. Wellicht hebben die deskundigen wel hele goede ideeën hoe je de overgangszones tussen landbouw en natuur beter kunt inrichten zodat de negatieve invloed van de landbouw op natuurgebieden minder wordt terwijl er voor de landbouw ook nog een boterham valt te verdienen. Ook daar zie je dus dat de verbreding van kennis, samenwerking tussen deskundigenteams en de toepassing van bestaande kennis hand in hand kunnen gaan en heel belangrijk zijn voor de komende jaren." Van Tooren maakt hier ook de link met Programma Natuur. In het kader van de stikstofproblematiek komt geld vrij voor natuur en een deel daarvan, waarschijnlijk ongeveer 1 miljoen per jaar, is bedoeld voor zowel onderzoek als kennismontage. Verder fundamenteel wetenschappelijk onderzoek is iets voor een wat langere adem, maar vooral op de kortere termijn kan betere kennismontage tot concrete resultaten leiden. Deskundigen moeten dus gaan nadenken hoe je de bestaande kennis gericht kan inzetten, onder andere voor het oplossen van de stikstofcrisis. "Het is duidelijk dat je hier niet meer als

afzonderlijk deskundigenteam naar moet kijken maar dat dit landschapsoverstijgend is en dat we hier met z'n allen de verbindingen moeten gaan zoeken."

Versnipperd

Wat betekent dit voor zijn 'eigen' deskundigenteam Heuvellandschap? Van Tooren noemt de onderzoeken die in Limburg zijn gedaan aan het verbinden van natuurgebieden. In het Heuvelland met heel veel kleine natuurgebieden is dat een serieus probleem dat de provincie graag wil aanpakken. "De provincie zoekt actief naar oplossingen voor actuele problemen en betreft daar het deskundigenteam bij. Wij zijn dus al vaak actief bezig met die kennismontage. Op het gebied van verbinden van natuurgebieden hebben wij allerlei ideeën over hoe we dat zouden kunnen doen, maar eerlijk gezegd hebben we het daar nog te weinig over met andere deskundigenteams. Wellicht hebben zij vanuit hun expertise en ervaringen wel een andere aanpak of benadering die voor ons ook goed zou werken. Ik vind dat we daar nog te weinig als deskundigenteams met elkaar over uitwisselen. Ik ben bijvoorbeeld benieuwd naar de opvattingen van het Deskundigenteam Cultuurlandschap over het instellen van bufferzones. Een ander voorbeeld zijn de Limburgse beekdalen waar wij onderzoek aan doen, van de dalbodem tot de drogere flanken, maar dat doen ook de deskundigen van Beekdallandschap. Onze hydrologische problemen in de beekdalen zijn soms uniek voor Zuid-Limburg maar soms ook dezelfde problemen als die van het Deskundigenteam Nat zandlandschap. Dan heb je dus zo al meerdere deskundigenteams te pakken. De afgelopen jaren hebben we iets te weinig die verbindingen gelegd. Het is een mooi moment om daar eens heel goed met elkaar naar te kijken."•

Ecosysteemdiensten verbinden natuur met andere maatschappelijke opgaven

Een van de doelen van het assessment is om een link te leggen tussen het OBN-werkveld en actuele maatschappelijke thema's zoals klimaatadaptatie, ruimte voor groene recreatie en waterkwaliteit. Dat kan immers tot een efficiencyclag leiden en wellicht ook tot een groter maatschappelijk draagvlak voor natuur en natuuronderzoek. Hiervoor is gebruik gemaakt van het concept 'ecosysteemdiensten'.

Denken in termen van ecosysteemdiensten is een manier om gestructureerd naar verbanden tussen ecosystemen en maatschappelijke vraagstukken te kijken. Bij ecosysteemdiensten gaat het om het vermogen van ecosystemen om goederen en diensten te leveren. Dat kunnen producten zijn (zoals hout), regulerende diensten (bijvoorbeeld het zuiveren van water) en culturele diensten (ruimte voor groene recreatie). Dirk-Jan van der Hoek van het Planbureau voor de Leefomgeving heeft de opstellers van het rapport en de deskundigen geholpen om op deze manier te gaan denken. "Tien of vijftien jaar geleden was de druk op natuurgebieden nog niet zo groot als nu. Maar de laatste jaren is de vraag naar groene recreatie gegroeid omdat vooral de stedelijke bevolking is toegenomen en is ook de vraag naar de ecosysteemdiensten als drinkwater, waterberging, kustbescherming en erosiebestrijding toegenomen door klimaatverandering. Kortom, aan alle kanten wordt getrokken aan dezelfde ruimte door claims vanuit opgaven voor waterveiligheid, klimaat en energie. Nu kun je als natuurbeheerder denken dat jij het goed voor elkaar hebt want er staat immers een 'hek' om jouw gebied en de natuur is planologisch en juridisch goed beschermd. Maar ik denk dat elke natuurbeheerder vroeg of laat met die andere maatschappelijke krachten te maken krijgt en dat het daarom beter is als natuurbeheerders proactief die verbinding zoeken met andere sectoren. Niet alleen binnen hun natuurgebieden maar ook in de overgangszones rondom. Zie die verbinding niet alleen als bedreiging, maar juist ook als kans voor de natuur. Je moet als natuursector een pion worden op meerdere maatschappelijke speelvelden."

Wat mag het kosten?

Natuurgebieden leveren een scala aan ecosysteemdiensten waar een beheerder over in gesprek kan gaan. Breng die maatschappelijke waarden van natuur in kaart en zoek daarmee de verbinding met maatschappelijke partijen, zo bepleit Van der Hoek. Die waarde hoeft je echt niet altijd in geld uit te drukken, vindt hij. Dat bos en natuur soms hout opleveren is evident en daar kun je gemakkelijk een aantal euro's aan koppelen. Maar aan veel ecosysteemdiensten

kun je nauwelijks een prijskaartje hangen. Actueel voorbeeld is de toegenomen drukte in natuurgebieden door de coronacrisis. “Het laat zien hoe belangrijk de natuur is voor het ontspannen van mensen, dat de natuur daar heel belangrijk voor blijkt te zijn. Wat mag dat kosten? Hoeveel brengt het op maatschappelijk op dat mensen zich kunnen ontspannen? Maar de maatschappelijke waarde is er wel en het is van belang om die goed in beeld te krijgen en met de omgeving, met andere maatschappelijke partijen daarover in gesprek te gaan, verbindingen te leggen. Extra bos aanleggen kost geld maar levert ook een bijdrage aan het klimaatvraagstuk, aan het oplossen van het tekort aan recreatiegebied en wellicht de stikstofcrisis. Wat hebben we daar met z'n allen voor over? Ga daar met elkaar over nadenken.”

Wel ecologisch verantwoord

De volgende belangrijke vraag aan de beheerders is: welke ecosystemediensten kan een gebied leveren en hoeveel? Want het mag dan misschien financieel aantrekkelijk zijn om hout uit een bos te halen, het is natuurlijk niet altijd verstandig of ecologisch wenselijk. En wat doe je als beheerder als de recreatiedruk op een gebied toeneemt? Extra parkeerplaatsen, extra paden of juist mensen ontmoedigen om het gebied te bezoeken? Met andere woorden: hoeveel bezoekers kan een gebied ontvangen zonder ecologische schade? Deze focus op de relatie tussen ecologische kwaliteit en de levering van ecosystemediensten is voor het OBN-kennisnetwerk een relatief nieuwe insteek. Van der Hoek: “Maar wel een heel belangrijke invalshoek

want dat betekent dat het netwerk moet gaan onderzoeken onder welke randvoorwaarden (grenzen) een natuurgebied bepaalde ecosystemediensten al dan niet kan leveren. Hoeveel water kan een gebied bergen, hoeveel hout kan het leveren zonder het ecosysteem aan te tasten of uit te putten? Dat is misschien nog relatief gemakkelijk uit te rekenen. Ingewikkelder wordt het met een ecosystemedienst als koolstofvastlegging.”

In het rapport staat daarover wel een interessant voorbeeld. Meerdere deskundigenteams zeggen dat koolstofvastlegging kansen biedt voor veenvorming en bijbehorende doelsoorten. Het vermijden van emissies van broeikasgassen biedt aanknopingspunten voor de bescherming van bestaande veengebieden. In veenlandschappen is ook sprake van eutrofiëring als gevolg van de oxidatie en als gevolg van waterinlaat. Die eutrofiëring leidt tot verschuiving naar eutrofe soorten waterplanten zoals waterpest, hoornblad en kroos. Deze vegetaties zorgen vervolgens voor een slechte zuurstofhuishouding in de wateren in de veengebieden. Dit heeft weer tot gevolg dat er anaerobe afbraak plaatsvindt waarbij relatief meer CH₄ en N₂O vrijkomt, broeikasgassen met een veel groter klimaateffect dan CO₂.

Prikkelen

Van der Hoek: “Een dergelijk voorbeeld geeft al aan dat je door de verbinding te leggen niet alleen anderen een dienst bewijst, maar dat je wellicht ook kansen krijgt om de natuurgebieden meer robuust te maken. Ecosystemediensten zie ik dan ook zeker niet als een bedreiging voor natuur en biodiversi-

teit, maar vooral als middel om kansen voor natuur te benutten. OBN kan mogelijk helpen om de grenzen aan de duurzame benutting van (natuurlijke) ecosystemen concreet inzichtelijk te maken en de kansen voor natuur en biodiversiteit te signaleren vanuit de maatschappelijke vragen/behoefte. Dit denken prikkelt de OBN-deskundigen hopelijk om haakjes te vinden in hun eigen gebieden of landschapstypen om de verbinding met andere maatschappelijke sectoren te zoeken. Dat gaat niet vanzelf, het zal voor de ene onderzoeker of beheerder ook gemakkelijker zijn dan voor de ander, maar ik denk wel dat het een heel nieuwe richting kan geven aan het onderzoek en de maatschappelijke positie van natuur en natuuronderzoek.”

Voorbeelden van ecosystemediensten in Nederland



Bron: PBL, WUR, CICES 2014

Nieuwe rapporten

[Eiken Haagbeukenbos in Heuvelland, kansrijks herstellocaties middenbosbeheer](#)

[Zonnebaarsbeheer – wegvangen en introductie van snoeken](#)

[Invloed van met nutriënten verrijkt grondwater op kwelafhankelijke ecosystemen](#)

[OBN Jaarplan 2021](#)

[Bevloeiing als beheermaatregel voor behoud en herstel van basenrijke trilvenen](#)

[Herstel van kruiden- en faunarijke graslanden in het droge zandlandschap](#)

[Effecten van het stoppen van maaibeheer op kleine zeggenmoerassen in beekdalen](#)

- Rapporten en brochures bestellen: info@vbne.nl (o.v.v. rapportcode)
- Download OBN-rapporten (pdf): www.natuurkennis.nl.
- Kijk voor cursusaanbod op: www.veldwerkplaatsen.nl

De OBN-nieuwsbrief is een uitgave van de VBNE. Een pdf-versie vindt u op www.natuurkennis.nl.

Redactie: Geert van Duinhoven, Neelke Huizenga, Wim Wiersinga

Redactie-adres: VBNE, Princenhof Park 7
3972 NG Driebergen, info@vbne.nl

Lay-out: Aukje Gorter

Druk: Senefelder Misset, Doetinchem